

Evaluation of the Role of Think Tanks in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and Their Level of Influence

Parhampourramezan¹
Arya Barzan Mohammadi²

Received: 2024-10-20

Revised: 2025-02-07

Accepted: 2025-06-08

Available Online: 2025-07-16

How to cite this article:

pourramezan, P.& Mohammadi, A.B. (2025). Evaluation of the Role of Think Tanks in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran and Their Level of Influence, *Iranian Research Letter of International Politics*, 13 (02), 258 - 280 .(in Persian with English abstract)
<https://doi.org/10.22067/irlip.2025.90341.1580>

1-Introduction

The role of think tanks in shaping and influencing foreign policy has become increasingly significant in contemporary international relations. In the context of the Islamic Republic of Iran, think tanks are often regarded as critical actors in the formulation and implementation of foreign policy strategies. However, the extent to which these institutions actually influence Iran's foreign policy decisions remains a subject of debate. While some argue that Iranian think tanks serve as vital platforms for generating innovative ideas and providing expert analysis, others contend that their impact is limited due to the centralized nature of decision-making and the dominant role of state institutions in foreign policy processes. This study seeks to evaluate the role of think tanks in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran and assess their level of influence. Specifically, it aims to address the following questions: What is the structural and functional relationship between think tanks and Iran's foreign policy apparatus? To what extent do these institutions contribute to policy formulation, strategic planning, and decision-making processes? How do external factors, such as international sanctions and geopolitical pressures, shape the dynamics of think tanks' involvement in foreign policy? Finally, what are the challenges and constraints that limit the effectiveness of think tanks in influencing Iran's foreign policy? By examining these questions, this research aims to provide a comprehensive understanding of the role and impact of think tanks in Iran's foreign policy landscape. The findings will contribute to broader academic discussions on the interplay between think tanks and state policy, particularly in the context of states with centralized political systems and complex geopolitical environments.

1. Corresponding author: researcher, Conflict and Cooperation in the Middle East Research Group, Center for Scientific Research and Strategic Studies of the Middle East, Tehran, Iran parhampourramezan@ut.ac.ir
2. Assistant Professor of Regional Studies, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran ariabarzan.m.g@ut.ac.ir

2- Theoretical framework

Neoclassical realism is a theoretical framework within the field of international relations that seeks to bridge the gap between structural realism (neorealism) and classical realism. While it retains the core assumption of structural realism—that the international system is anarchic and states are primarily motivated by the pursuit of power and security—it incorporates domestic-level variables to explain state behavior. Neoclassical realists argue that systemic pressures, such as the distribution of power in the international system, are filtered through unit-level factors, including state institutions, leadership perceptions, and domestic political dynamics. This interplay between systemic and domestic factors shapes how states respond to external threats and opportunities. In essence, neoclassical realism posits that while the international system sets the broad parameters of state behavior, domestic variables act as intervening factors that influence how states interpret and react to systemic pressures. For example, a state's foreign policy decisions may be constrained or enabled by its bureaucratic structure, the ideological orientation of its leaders, or the level of public support for specific policies. This approach provides a more nuanced understanding of state behavior by acknowledging the complexity of decision-making processes and the role of internal politics in shaping foreign policy outcomes. Neoclassical realism has been applied to analyze a wide range of phenomena, including alliance formation, grand strategy, and responses to systemic shifts such as the rise of new powers. By integrating both systemic and domestic factors, it offers a more comprehensive framework for explaining why states with similar structural positions in the international system often pursue divergent foreign policies.

3- Methodology

In this study, we used a mixed research method that has two parts, quantitative and qualitative, and through data collection tools in the form of face-to-face and online interviews and a target population of 77 people who are a collection of officials from the Ministry of Foreign Affairs, university professors, and researchers from think tanks in the country, in order to answer the research questions. Finally, considering the analysis and review of data regarding the role of think tanks in our country's foreign policy, it was concluded that, given the challenges of the country's foreign policy, the role of think tanks in Iran's foreign policy has emerged with more challenges and obstacles than its opportunities. Given that the gap between self-perception and influencing foreign policy in this matter is not in an acceptable state, it cannot be considered a positive and increasing approach with a look at the future. It is necessary to explain that the statistical sample of this study includes 77 people who are directly working in the field of activities related to a think tank related to Iran's foreign policy or are active in this field. The total number of people active in this category is very limited, and our target population generally consists of a relatively small number of people. Accordingly, our sample size (77 people) covers a significant portion of the entire target population, and therefore the conclusions of the study can be generalized to the entire population with a high degree of confidence. Furthermore, due to the specialized nature and limited number of people involved in this field, the selected sample is largely representative of the average opinions of this population.

4- Discussion

Governments cannot be indifferent to the primary categories of international relations knowledge, namely anarchy, state-centeredness, and power-security, but a single scientific theory (international relations science, foreign policy analysis) does not necessarily explain why and how all the tactics adopted by the government under study; the foreign policy strategies of governments in similar situations are not necessarily the same and do not follow the same logic. To explain the relationship between academic knowledge of international relations and the realities on the ground, two approaches are proposed: first, strengthening the connection between theorist and policymaker, and second, using intermediate or medium-range theories; the goal is to bring the intermediate factors effective in decision-making into the main level of analysis and, through this path, to explain the connection between political decisions and scientific theories in a clearer and more tangible way so that policymakers realize the unparalleled importance of scientific advisory institutions for maintaining security and advancing national interests at the international level.

5- Conclusion

It is better for Iran to seriously prepare the ground for joint think tank activities with friendly countries, including China and Russia, and so to speak, to bring the think tank diplomacy of the southern countries to the fore against the think tank diplomacy of the northern countries, because given the importance of the organizations that these countries are members of, including Shanghai and BRICS, we can expect that the process of think tank diplomacy will yield acceptable results by achieving common goals of reducing or eliminating sanctions.

Keywords: think tank, foreign policy, Islamic Republic of Iran, neoclassical realism, influence

ارزیابی نقش اتاق‌های فکر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و میزان تأثیرگذاری آن‌ها

پرهام پوررمضان^۱

آریا برزن محمدی^۲

چکیده

در دنیای پیچیده امروز، سیاست خارجی کشورها به شدت تحت تأثیر تحلیل‌ها، مشاوره‌ها و پیشنهادهای ارائه‌شده از سوی نهادهای مختلف قرار دارد. در این میان، اتاق‌های فکر به‌عنوان نهادهایی که با هدف پژوهش و تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی شکل گرفته‌اند، در بسیاری از کشورها، از جمله جمهوری اسلامی ایران، نقش مهمی در بررسی موضوعات مرتبط با سیاست خارجی ایفا می‌کنند. با توجه به این موضوع، پرسش اصلی پژوهش به این صورت مطرح می‌شود: اتاق‌های فکر در جمهوری اسلامی ایران چه نقشی در شکل‌گیری سیاست خارجی ایفا می‌کنند؟ هدف این پژوهش، ارزیابی نقش و میزان تأثیرگذاری اتاق‌های فکر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. با در نظر گرفتن تحولات سریع و پیچیدگی‌های نظام بین‌المللی، این پژوهش تلاش دارد چالش‌ها و فرصت‌های پیش روی اتاق‌های فکر و توانایی آن‌ها در تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی کشور را تحلیل کند. در این راستا، فرضیه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد که بر اساس آن، چالش‌های ساختاری، مالی و سیاسی می‌توانند تأثیرگذاری اتاق‌های فکر را محدود کنند. روش این پژوهش کیفی بوده و ابزارهای گردآوری اطلاعات شامل مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، مصاحبه‌های ساختاریافته و نیمه‌ساختاریافته با نخبگان دانشگاهی، اندیشکده‌ها و سیاستمداران است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که اتاق‌های فکر در جمهوری اسلامی ایران، با وجود کارکرد مشاوره‌ای و تحلیلی خود، تاکنون نتوانسته‌اند تأثیر چشمگیری بر فرایند تصمیم‌سازی‌های سیاست خارجی داشته باشند. عواملی نظیر نبود استقلال مالی، قوانین محدودکننده، تعامل ناکافی با نهادهای دولتی و ضعف علمی فزاینده از جمله مهم‌ترین موانع کاهش اثربخشی آن‌ها محسوب می‌شوند.

واژگان کلیدی: اندیشکده، سیاست خارجی، جمهوری اسلامی ایران، واقع‌گرایی نوکلاسیک، تأثیرگذاری

۱. نویسنده مسئول: پژوهشگر، گروه کشمکش و همکاری در خاورمیانه، مرکز پژوهش‌های علمی و مطالعات استراتژیک خاورمیانه، تهران، ایران. parhampourramezan@ut.ac.ir

۲. استادیار مطالعات منطقه‌ای، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران. ariabarzan.m.g@ut.ac.ir

مقدمه

اندیشکده‌ها، به عنوان سازمان‌های غیردولتی تأثیرگذار، نقش محوری در شکل‌دهی گفتمان و تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی ایفا می‌کنند. در دنیای پیچیده امروز، جایی که چالش‌های جهانی نیازمند پاسخ‌های دقیق و مبتنی بر دانش هستند، نقش اندیشکده‌ها بیش از پیش برجسته شده است. این مراکز فکری با انجام پژوهش‌های عمیق، تحلیل‌های دقیق و ارائه پیشنهادهای سیاستی در حوزه‌های مختلف سیاست خارجی، به دولت‌ها کمک می‌کنند تا تصمیمات آگاهانه‌تری اتخاذ کنند. آن‌ها با ایجاد پلی میان دنیای آکادمیک و سیاست‌گذاری، به توسعه سیاست‌های خارجی کارآمد و مؤثر کمک شایانی می‌کنند. یکی از مهم‌ترین روش‌های تأثیرگذاری اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی، شکل‌دهی افکار عمومی است. اندیشکده‌ها با انتشار یافته‌های تحقیقاتی و پیشنهادهای سیاستی خود در رسانه‌ها، کنفرانس‌ها و سایر رویدادها، آگاهی عمومی را نسبت به مسائل مهم سیاست خارجی افزایش می‌دهند و می‌توانند بر نگرش و رفتار مردم تأثیر بگذارند. این امر به نوبه خود، فشارهایی را بر دولت‌ها وارد می‌کند تا سیاست‌هایی اتخاذ کنند که با افکار عمومی همسو باشد. علاوه بر این، اندیشکده‌ها روابط نزدیکی با سیاست‌گذاران و مقامات دولتی دارند. آن‌ها می‌توانند به سیاست‌گذاران مشاوره دهند، در فرایندهای تصمیم‌گیری شرکت کنند و در مورد مسائل تخصصی، نظرات کارشناسی ارائه دهند. این دسترسی مستقیم به مراکز تصمیم‌گیری، به اندیشکده‌ها امکان می‌دهد تا بر سیاست‌های دولت‌ها تأثیرگذار باشند. اندیشکده‌ها همچنین نقش مهمی در تسهیل همکاری‌های بین‌المللی ایفا می‌کنند. با برگزاری کنفرانس‌ها، کارگاه‌ها و نشست‌های مختلف، آن‌ها فرصتی را فراهم می‌کنند تا سیاست‌گذاران، پژوهشگران و نمایندگان کشورهای مختلف گرد هم آیند و در مورد چالش‌های جهانی گفتگو کنند و راهکارهای مشترک بیابند و این امر به تقویت اعتماد، تفاهم و همکاری بین کشورها کمک می‌کند. (United Nations University, 2024:1)

البته، تأثیر اندیشکده‌ها همیشه مستقیم و بی‌چالش نیست. اندیشکده‌های سیاست خارجی در دنیای امروز با موانع متعددی روبرو هستند. به باور نیکلاس لاکس یکی از مهم‌ترین این چالش‌ها، کاهش اعتماد عمومی به نخبگان و موسسات است. افزایش قطبی‌شدگی سیاسی و رواج اطلاعات نادرست، کار اندیشکده‌ها برای ارائه تحلیل‌های دقیق و بی‌طرفانه را دشوار کرده است. رقابت شدید با دیگر بازیگران عرصه سیاست، مانند گروه‌های لابی، مشاوران و رسانه‌ها، چالش دیگری است که اندیشکده‌ها با آن مواجه هستند. این رقابت، فضای گفتمان را قطبی‌تر کرده و باعث شده است تا اندیشکده‌ها برای جلب توجه عمومی تلاش بیشتری کنند. محدودیت‌های مالی نیز از دیگر مشکلات اندیشکده‌هاست. وابستگی به منابع مالی دولتی و رقابت برای جذب بودجه، می‌تواند بر استقلال و بی‌طرفی اندیشکده‌ها تأثیر بگذارد. علاوه بر این، شفافیت در مورد منابع مالی، برای حفظ اعتبار اندیشکده‌ها ضروری است. تغییرات سریع محیط سیاسی و اجتماعی و افزایش انتظارات از اندیشکده‌ها، چالش دیگری است که این نهادها با آن روبرو هستند. اندیشکده‌ها باید خود را با این تغییرات وفق دهند و به نیازهای جدید جامعه پاسخگو باشند. در عین حال، حفظ استقلال و بی‌طرفی در این محیط پویا، کار ساده‌ای نیست. میزان تأثیرگذاری آن‌ها به عوامل مختلفی مانند اعتبار، تخصص، منابع مالی و فضای سیاسی بستگی دارد. همچنین، منافع و

اولویت‌های دولت‌ها و دیگر بازیگران قدرتمند در نظام بین‌المللی می‌تواند بر میزان تأثیرگذاری اندیشکده‌ها محدودیت‌هایی ایجاد کند. (Lux, 2021:1)

باوجود این، اندیشکده‌ها همچنان نقش بسیار مهمی در سیاست خارجی ایفا می‌کنند. توانایی آن‌ها در ارائه تحلیل‌های مستقل، تولید ایده‌های نو و ایجاد ارتباط بین دنیای آکادمیک و سیاست‌گذاری، آن‌ها را به دارایی‌های ارزشمندی برای دولت‌ها و جوامع تبدیل کرده است. با پیچیده‌تر شدن چالش‌های جهانی، نقش اندیشکده‌ها در شکل‌دهی سیاست خارجی بیش از پیش اهمیت خواهد یافت.

فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی سبب تغییرات مهمی در عرصه روابط بین‌الملل گردید که در اولین مورد از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به آغاز عصری به نام جهانی شدن یاد کرد که باعث ایجاد دیپلماسی‌های نوینی همچون اقتصادی، فرهنگی و اندیشکده‌ای شده و همچنین در مورد دوم نیز می‌توان به توجه به افکار عمومی در سیاست خارجی اشاره کرد. همین عوامل سبب شد تا کشورها دیگر به عرصه سیاست خارجی به‌عنوان فقط یک ابزار چانه زنی سیاسی نگاه نکنند و شاهد یک تغییر در نگرش به سمت سیاست‌گذاری در این عرصه باشیم. درباره اتاق‌های فکر یا اندیشکده‌ها می‌توان بیان کرد که نگاهی که تمام اهداف این امر را پوشش دهد تا به حال پا به عرصه ظهور ننهاد و در بیان دیگر می‌توان مطرح کرد که این نهادها، همه چیز از جمله اتاق فکری قدرتمند به نام رند که با نیروی انسانی ۱۶۰۰ نفر و میلیون‌ها دلار فعالیت می‌کند تا چند کنشگر سیاسی و رسانه‌ای را می‌تواند شامل شود. (Gyngell, 2008:2)

حال با توجه به همین عرصه فعالیت می‌توان آن را در این قالب که اندیشکده‌ها، سازمان‌هایی هستند که پژوهش، تجزیه و تحلیل اطلاعات را برای آگاهی بخشی به نهادهای مختلف از جمله وزارت امور خارجه در جهان بر عهده دارند تعریف کرد. (Richard N, 2002). نکته حائز اهمیت دیگر این است که برخی معتقدند درباره استقلال این نهادهای فکری دو رویکرد وجود دارد؛ گروه اول بر این امراند تا این نهادها در کارهای پژوهشی و بودجه استقلال کامل داشته باشند چونکه این امر از تضارب منافع جلوگیری می‌کند و به آن‌ها نقشی فرادستانه می‌دهد. (Lipton et. Al, 2016:24) اما گروه دوم بر این امر استوارند که اصولاً نمی‌توان انتظار داشت اتاق‌های فکر در عمل یا سیاست‌گذاری مستقل از نهادهای دولت‌های مطبوعشان باشند زیرا دسترسی مهم‌ترین شرط تأثیرگذاری مشورتی است. (Conley Tyler, 2015:86)

با توجه به این نگاه در این پژوهش می‌توان دیپلماسی اندیشکده‌ای را به تأثیرگذاری و نقش مشاوره‌ای اتاق فکرها در شکل دادن به روابط بین‌المللی و سیاست‌های خارجی کشورها در نظر گرفت. اندیشکده‌ها در جهان به طور عمده نهادهای مستقلی هستند که برای انجام تحقیقات و تولید دانش مستقل و مرتبط با سیاست سازماندهی شده‌اند. آن‌ها خلأ بحرانی بین دنیای دانشگاهی از یک سو و قلمرو حکومت از سوی دیگر را پر می‌کنند. در دانشگاه‌ها، تحقیقات اغلب بحث‌های نظری و روش‌شناختی انجام می‌شود که با معضلات واقعی سیاست‌گذاری کلان مرتبط هستند، درحالی که دولت‌ها در پاسخ به خواسته‌های عینی سیاست‌گذاری روزانه غوطه ور گشته‌اند. بنابراین، سهم اصلی اتاق‌های فکر کمک به پر کردن این شکاف بین دنیای ایده و عملگرایی است. (Richard N, 2002:12)

در کشور ما نیز اتاق‌های فکری وجود دارد که با فراز و فرودهای متفاوت و همچنین گفتمان غالب بر عرصه

سیاست خارجی به عنوان یک بازوی مشورتی در کنار دستگاه سیاست خارجه مشغول به امر مشاوره در قالب ارائه بسته های مشورتی اند.

۱. پیشینه

سان (۲۰۲۳) در مقاله ای با عنوان "دیپلماسی اتاق فکر تایوان در عصر ترامپ-تسای: استفاده از شبکه های بین اجتماعی و افزایش حمایت دولت" ابن ایده را دنبال می کند که اتاق های فکر نقش مهمی در دیپلماسی، تأثیرگذاری بر سیاست های عمومی و شکل دادن به گفتمان های فکری ایفا می کنند. در همین راستا سو جانگلی (۲۰۲۲) در مقاله ای با عنوان "اصلاح دوره در روابط ایالات متحده و چین: درک روایت های سیاست اتاق های فکر آمریکایی" بر این باور است که روایت های سیاستی اندیشکده های آمریکایی در مورد روابط ایالات متحده و چین این پتانسیل را دارند که در سیاست های دولت آمریکا در چین تأثیر بگذارند یا مورد توجه قرار گیرند. این روایت های سیاستی حامی مدیریت رقابت استراتژیک و هماهنگی بر ضرورت های حاکمیت جهانی هستند. در همین راستا کانلی تیلور و دیگران (۱۳۹۹) در کتابی با عنوان "دیپلماسی اندیشکده ای" بر این امر استوارند که نمونه های مطالعاتی نشان می دهد که از طریق ارائه ایده، تحقیقات در موضوعات مهم جهانی، برآورد از سیاست ها، ارائه توصیه به دولت ها، ارائه آموزش و تلاش برای تکمیل خلاء بین جامعه علمی و جامعه سیاست گذاری، اتاق های فکر خدمات ارزشمندی را ارائه می دهند که کنش های دیپلماتیک را جهت می دهد. ناگفته نماند که فضای کار اندیشکده ها در همه جا یکسان نیست و بافتار سیاسی و حزبی دولت ها نقش تعیین کننده ای در تسهیل و حمایت از فعالیت اندیشکده ها ایفا می کنند. در همین زمینه کوبیالی یادو آراین (۱۴۰۱) در کتابی با عنوان "اندیشکده ها، مغز متفکر سیاست خارجی آمریکا" این ایده را دنبال می کند که سیاستمداران کاخ سفید بر خلاف احزاب اروپایی که مشاوره های سیاسی می دهند، مجبور به اطاعت از برنامه های حزب خود نیستند و همین نظم ضعیف حزبی باعث می شود که اعضای کنگره و دولت از تخصص سیاسی اندیشکده ها بیشتر استفاده کنند. درحقیقت رؤسای جمهور آمریکا متخصصان اندیشکده ها را برای مناصب عالی رتبه سیاسی استخدام می کنند. همین عدم تمرکز در سیاست و نظام پراکنده سیاسی آمریکا، سیاستگذاران را به سمت کارگروه های ایده پردازی و متخصصان آن ها سوق داده است. کریمی و سلطانی (۱۳۹۹) در مقاله ای با عنوان "آسیب شناسی نقش اندیشکده ها در سیاست گذاری خارجی جمهوری اسلامی" این ایده را دنبال می کنند که اگر بخش یا بخشی از حاکمیت به دنبال نوعی حکمرانی مبتنی بر عرصه سیاست خارجی است باید فضای آزادانه، عقلانی و برابر برای فعالیت های اندیشکده ها ترسیم کند. اندیشکده ها در حوزه سیاست گذاری خارجی به مثابه مخازن در ایده سازی، تولید علم، آموزش نیروی انسانی و مشروعیت بخشیدن به سیاست های کشورهای یا مشروعیت زدایی از سیاست های بازیگران رقیب و تخریب پرستیژ آن نقش مهمی را ایفا می کنند. همچنین کائوکو (۲۰۲۲) در مقاله ای با عنوان "سیاست مبتنی بر شواهد: اتاق های فکر و قانون اندیشکده ها" بر این باور است که تأکید بر سیاست مبتنی بر شواهد عینی، تلاشی برای غیرسیاسی کردن دامنه استدلال های سیاسی است و پویایی سیاسی منجر به استفاده غیرسیاست زده از شواهد عینی می شود. از این رو

اندیشکده‌ها به‌عنوان یک نهاد تاثیر گذار و حرفه‌ای در سیاست خارجی به ایفاء نقش فعال می‌پردازند. در همه پژوهش‌هایی که به‌عنوان پیشینه در مقاله حاضر درج شده می‌توان به طور نمایانی رویکرد تئوریک و برداشت‌هایی بر مبنای زمان را مشاهده کرد. از این رو، وجه تمایز این مقاله با دیگر آثار پژوهشی را می‌توان در ارجاع دهی به روز مطالب و تبیین واقعیت‌های نوین در تاثیر اندیشکده‌های بر سیاست خارجی ایران انست. در مقام بررسی می‌توان گفت که نکته دارای اهمیت دیگر نیز این است که در این پژوهش کوشش شده است در منظر هم راستا پژوهش‌های بالاگام برداشته شود و با یک خوانش دقیق، سعی بر ارزیابی این تاثیر شود.

۲. چارچوب نظری

۱-۲. واقع‌گرایی نوکلاسیک

چارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک بهترین گزینه برای این پژوهش است زیرا به‌طور هم‌زمان نقش ساختار نظام بین‌الملل و عوامل داخلی را در سیاست خارجی تحلیل می‌کند. اندیشکده‌ها به‌عنوان بازیگران غیردولتی تأثیرگذار، نه تنها از محدودیت‌ها و فرصت‌های بین‌المللی تأثیر می‌پذیرند، بلکه سیاست داخلی، ایدئولوژی و روابط دولت-جامعه نیز بر عملکرد و میزان اثرگذاری آن‌ها تأثیر دارد. این چارچوب برخلاف نئورئالیسم صرف، اندیشکده‌ها را صرفاً در قالب پاسخ‌دهندگان به الزامات بین‌المللی نمی‌بیند، بلکه آن‌ها را به‌عنوان واسطه‌هایی معرفی می‌کند که می‌توانند با ارائه تحلیل‌ها و پیشنهادهای سیاستی، دولت‌ها را در تنظیم سیاست خارجی خود، همسو با محدودیت‌های بین‌المللی و ملاحظات داخلی، یاری دهند. از این رو، واقع‌گرایی نوکلاسیک نه تنها امکان تحلیل جامع‌تری از نقش اندیشکده‌ها ارائه می‌دهد، بلکه به‌خوبی نشان می‌دهد چگونه سیاست داخلی و مصلحت‌اندیشی دولتی بر تصمیمات سیاست خارجی اثرگذار است. واقع‌گرایان نوکلاسیک با در نظر گرفتن نئورئالیسم به‌عنوان نقطه عزیمت خود استدلال می‌کنند که دولت‌ها هنگام اجرای سیاست‌های خارجی و امنیتی خود تا حد زیادی به محدودیت‌ها و فرصت‌های نظام بین‌الملل پاسخ می‌دهند، اما واکنش‌های آن‌ها توسط عوامل سطح واحد مانند روابط جامعه-دولت، ماهیت و شکل نظام‌های سیاسی، فرهنگ راهبردی و برداشت‌های رهبران شکل می‌گیرد. (Ripsman, Taliaferro, & Lobell, 2018:1) نئورئالیست‌ها و واقع‌گرایان نوکلاسیک روش‌شناسی، معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی مشابهی دارند؛ هر دو دولت محور و ساختارگرا هستند؛ دولت‌ها بازیگران اصلی هستند و آنارشی بین‌المللی رفتار آن‌ها را شکل می‌دهد. (Schweller, 2003:1)

در درون خانواده نئورئالیسم، واقع‌گرایی تهاجمی به دنبال قدرت و نفوذ برای دستیابی به امنیت از طریق سلطه و هژمونی است. اما واقع‌گرایی تدافعی استدلال می‌کند که ساختار آنارشیک نظام بین‌الملل، دولت‌ها را تشویق می‌کند تا سیاست‌های واکنشی را برای دستیابی به امنیت اتخاذ کنند. اولی استدلال می‌کند که برای بقا، افزایش قدرت دولت (حکومت) بایستی حداکثری باشد، و دومی چنین می‌اندیشد که دولت‌ها برای بقا می‌بایست در حدی که برای تأمین‌تأمین امنیت کفایت می‌کند قدرت کسب کنند. (Lobell, 2010:1)

در نزد رئالیست‌های ساختاری و نوکلاسیک یک درک مشترک از آنارشی بین‌المللی وجود دارد، که در الزامات نبود یک دولت جهانی و تلاش دولت‌ها برای تأمین امنیت خلاصه می‌شود. می‌توان گفت واقع

گرایی نوکلاسیک امتداد منطقی نئورئالیسم یا واقع گرایی ساختاری است؛ نئورئالیسم و واقع گرایی نوکلاسیک هردو براین باورند که ساختار (محدودیت سیستمی) کنش دولت را مقید می‌کند، اما جایی که سیاست خارجی از رفتار ایده‌آل با توجه به موقعیت سیستمی یک دولت منحرف می‌شود، نئورئالیسم علت را در سیاست داخلی و گفتمان نمی‌جوید و دولت را به مثابه جعبه سیاهی در نظر می‌گیرد که تنها خروجی سیاست خارجی آن موضوعیت تحلیل دارد، در مقایسه واقع‌گرایان نوکلاسیک، در عین حال که محدودیت‌های سیستمی را به‌عنوان واقعیتی عینی قبول دارند، ایدئولوژی و سیاست داخلی را به مثابه متغیرهای موثر در تحلیل خود دخیل می‌نمایند. (Taliaferro, 2009:80)

به باور واقع‌گرایان نوکلاسیک سیاست داخلی و ایدئولوژی می‌تواند منشاء سیاست خارجی باشد یا بر آن تاثیر بگذارد، ولی در نهایت بی‌اعتنایی به محدودیت‌های سیستمی هزینه خواهد داشت؛ به تعبیر دیگر شنا کردن بر خلاف جریان آب امکان‌پذیر است ولی ریسک بالایی دارد. از منظر واقع‌گرایی نوکلاسیک رفتار ایدئولوژیک سیاست جناحی/حزبی لزوماً در تضاد با ساختار بین‌المللی قرار نمی‌گیرد؛ دولت‌ها می‌توانند بسیج مردمی و سیاست‌ورزی داخلی را به نحو مصلحت‌اندیشانه، در خدمت افزایش قدرت معطوف به تأمین امنیت قرار دهند؛ مانند حکومتی که در مواجهه با خطر خارجی، حس میهن‌دوستی و دفاع از سرزمین را در میان مردمانش تحریک می‌کند و یا آن دسته از سیاست‌های داخلی بینا حزبی که مخرج مشترکشان اتحاد و افزایش شانس بقا در محیط آنارشیک بین‌المللی است، اما همه می‌دانند که این مسئله همه جا صدق نمی‌کند؛ واقع‌گرایان نوکلاسیک توضیح می‌دهند که در مواردی که ایدئولوژی و سیاست داخلی منجر به اعمال سیاست خارجی گردد که با اقتضائات ساختاری نظام بین‌الملل زاویه داشته باشد، به هر اندازه که این زاویه بیشتر باشد، هزینه آن تصمیمات نیز بیشتر خواهد شد. به عبارت دیگر ساختار انتقام می‌گیرد. (Rathnun, (Rathnun, 2008:13)

در طول تاریخ قدرت‌های بزرگ بیش از دیگر حکومت‌ها از این ناحیه آسیب دیده‌اند، چه آن زمان که به‌دلیل سیاست‌های داخلی و نگاه ایدئولوژیک دولت چمبرلین خطر آلمان نازی دست‌کم گرفته شد، و چه زمانی که امپراتوری ژاپن با تحت‌تأثیر ایدئولوژی دست به توسعه طلبی ارضی بی‌رویه زد، و همه منجمله آمریکا را علیه خود متحد ساخت، نادیده گرفتن محدودیت‌های سیستمیک باعث شد امپراتوری‌ها و قدرت‌های بزرگ هزینه‌های سنگینی را متقبل شوند. (Snyder, 1991:20)

به‌کارگیری چارچوب نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک از آن جهت حائز اهمیت است که در سنجش تأثیرگذاری اندیشکدگانی بر سیاست خارجی، باید به این نکته مهم توجه داشته باشیم که محدودیت‌های سیستمی ساختار نظام بین‌الملل تا حد قابل توجهی هزینه-فایده‌گزینه‌های ممکن و محتمل را نمایان می‌سازند، بنابراین مصلحت‌اندیشی اندیشکدگانی که محصول اندیشیدن توأمان به دینامیسم داخلی و دینامیسم بین‌المللی و محدودیت‌های سیستمی باشد، رهیافتی معتبر بر مبنای رویکرد نظری واقع‌گرایی نوکلاسیک است.

کاربست واقع‌گرایی نوکلاسیک برای مطالعه نقش اندیشکده‌ها در سیاست خارجی

اندیشکده‌ها، به‌عنوان سازمان‌های غیردولتی تأثیرگذار، نقش محوری در شکل‌دهی گفتمان سیاست

خارجی و تأثیرگذاری بر تصمیم‌گیری‌ها ایفا می‌کنند. برای درک تأثیر آن‌ها، یک چارچوب نظری که تعامل بین اندیشکده‌ها، دولت‌ها و نظام بین‌المللی را در نظر بگیرد، ضروری است. این چارچوب از واقع‌گرایی نوکلاسیک برای ارائه درک جامعی از نقش اندیشکده‌ها استفاده می‌کند.

با استفاده از چارچوب واقع‌گرایی نوکلاسیک، می‌توان تعامل پیچیده بین اندیشکده‌ها، سیاست داخلی و نظام بین‌المللی در شکل‌دهی سیاست خارجی را بهتر درک کرد. این چارچوب اهمیت در نظر گرفتن توأمان عوامل سیستمیک عوامل داخلی را برای درک کامل نقش اندیشکده‌ها در تصمیم‌گیری در سیاست خارجی برجسته می‌سازد. (Dehnavi et al., 2024: 89)

همانطور که اشاره شد واقع‌گرایی نوکلاسیک، یک دگردیسی از واقع‌گرایی کلاسیک است که بر تعامل بین عوامل سیستمیک (ساختار نظام بین‌المللی) و متغیرهای سطح داخلی (عوامل سطح دولتی) در شکل‌دهی سیاست خارجی تأکید دارد. این نظریه استدلال می‌کند که در حالی که نظام بین‌المللی محدودیت‌هایی اعمال می‌کند، عوامل داخلی می‌توانند بر نحوه پاسخ‌دهی دولت‌ها به این محدودیت‌ها تأثیر بگذارند. در این چارچوب، اندیشکده‌ها می‌توانند به عنوان بازیگرانی دیده شوند که در سطح داخلی عمل می‌کنند و بر درک‌ها و ترجیحات تصمیم‌گیرندگان تأثیر می‌گذارند. آن‌ها همچنین می‌توانند محیط سیاسی داخلی را شکل دهند که به نوبه خود بر انتخاب‌های سیاست خارجی تأثیر می‌گذارد. با توجه به این نگرش تحلیلی می‌توان عوامل مؤثر بر نقش اندیشکده‌ها را به صورتی دسته‌بندی کرد که همزمان به زمینه‌های سیستمیک، داخلی و ویژگی‌های خود اندیشکده‌ها بپردازد.

عوامل کلیدی مؤثر بر نقش اندیشکده‌ها

۱. زمینه سیاسی داخلی:

- هم‌راستایی ایدئولوژیک: اندیشکده‌ها اغلب با ایدئولوژی‌ها یا احزاب سیاسی خاصی هم‌راستا هستند و بر توصیه‌های سیاستی آن‌ها تأثیر می‌گذارند.
- سیاست‌های بوروکراتیک: رابطه بین اندیشکده‌ها و بوروکراسی‌های دولتی می‌تواند به طور قابل توجهی بر تأثیر آن‌ها بر تصمیم‌گیری‌های سیاستی تأثیر بگذارد.
- افکار عمومی: اندیشکده‌ها ممکن است به دنبال شکل‌دهی افکار عمومی در مورد مسائل سیاست خارجی باشند که می‌تواند به طور غیرمستقیم بر تصمیم‌گیری‌های دولت‌ها تأثیر بگذارد.

۲. محدودیت‌های سیستمیک:

- توزیع قدرت بین‌المللی: ساختار نظام بین‌المللی (مثلاً تک‌قطبی، دوقطبی، چندقطبی) می‌تواند گزینه‌های موجود برای دولت‌ها و در نتیجه اندیشکده‌ها را محدود کند.
- تهدیدهای امنیتی: درک تهدیدهای خارجی می‌تواند بر اهمیت نسبی اهداف مختلف سیاست خارجی و پذیرش دولت‌ها نسبت به توصیه‌های اندیشکده‌ها تأثیر بگذارد.

۳. ویژگی‌های اندیشکده‌ها:

- اعتبار و تخصص: اندیشکده‌هایی با شهرت اعتبار و تخصص بیشتر احتمال دارد بر تصمیم‌گیری‌های

سیاستی تأثیر بگذارند.

- دسترسی به تصمیم‌گیرندگان: اندیشکده‌هایی با روابط نزدیک با مقامات دولتی و سیاست‌گذاران تأثیر بیشتری دارند.
- منابع تأمین مالی: منابع تأمین مالی اندیشکده‌ها می‌تواند بر مواضع سیاستی آن‌ها و میزان ادراک استقلال آن‌ها تأثیر بگذارد.

۲-۲. سیاست خارجی

درباره اینکه سیاست خارجی چیست و چه مفاهیمی را در بر می‌گیرد نظریات متعدد و گوناگون است به طوری که برخی بر این باورند که طرز فکر و برون داد فکر نسبت به دیگران که همان جامعه‌ی بین الملل تلقی می‌شود را می‌توان سیاست خارجی در نظر گرفت. (Qavam, 2009: 102)، یا در نگاهی دیگر برخی دیگر به خصلت تصمیمات خارجی، در این امر می‌پردازند و معتقدند که جهان در عین یکپارچگی دارای ساختارها و جوامعی مستقل و مجزا است، از این رو هر یک از این کشورها و ساختارها برای تعامل با دیگران نیاز به راهبرد دارند که همان سیاست خارجی است. برخی دیگر نیز این امر را دنبال می‌کنند که عرصه سیاست خارجی با عناصر تصمیم‌گیری آن تعریف می‌شود از این رو نهادهایی تأثیر گذار در این امر از اهمیت وافر برخوردارند. (Dehghani Firouzabadi, 2017: 36)

ما در این پژوهش با تأکید بر رویکرد سوم یعنی عناصر دخیل در تعریف سیاست گذاری از جمله نقش اتاق‌های فکر به مثابه اندیشکده‌ها در عرصه سیاست خارجی گام بر می‌داریم.

۳-۲. دیپلماسی اندیشکده‌ای

مسئله اندیشکده‌ها و، اندیشکده باوری در اذهان تصمیم‌گیران امور سیاستگذاری در کشورهای مختلف مسئله‌ای نوین و با نگرشی بدیع است. چرا که اندیشکده‌ها در این امر به معنای سازمان‌هایی هستند که تحقیقات سیاستگذاری را برای اهداف سیاست خارجی تولید می‌کنند و در شکل دهی به اندیشه سیاست گذاری در اذهان تصمیم‌گیران، تأثیر گذارند. (Einarsson, 2020: 12) حال با بروز جهانی شدن و به عرصه در آمدن دیپلماسی‌های نوینی همچون دیپلماسی اندیشکده‌ای از چند جهت به معنای آن می‌توان تحلیل کرد: نخست آنکه ما این امر را با نگاهی کلان بنگیریم و اندیشکده‌ها را از بعد داخلی به عنوان ابزاری برای در راستای دیپلماسی با دیگر همتایان خود در دیگر نقاط جهان بر آورد کنیم. دوم آن که اندیشکده را به معنای بازوی فکری و یاری دهنده در راستای اهداف سیاست خارجی بر مبنای منفعت و امنیت ملی کشور باور کنیم. ما در این پژوهش از دیپلماسی اندیشکده‌ای مقصود دوم را در نظر گرفته ایم.

۳. روش پژوهش و شیوه گردآوری داده‌ها

ما در این پژوهش با استفاده از روش پژوهش ترکیبی که دارای دو بخش کمی و کیفی است و از طریق ابزار گردآوری داده به شکل مصاحبه مبتنی بر مدل حضوری و بر خط و جامعه‌ی هدف ۷۷ نفری که مجموعه‌ای از مسئولین وزارت امور خارجه، اساتید دانشگاه‌ها و پژوهشگران اندیشکده‌های کشور اند در راستای پاسخ

به پرسش‌های پژوهش بر آمدم. در انتها با توجه به تحلیل و بررسی داده‌ها در رابطه با نقش اندیشکده‌ها در سیاست خارجی کشورمان اینگونه بر آورد شد که با توجه به چالش‌های سیاست خارجی کشور، نقش اندیشکده‌ها در سیاست خارجی ایران با چالش‌ها و موانع بیشتری در مقابل فرصت‌های آن پا به عرصه‌ی ظهور گذاشته است و با توجه به اینکه فاصله بین ادراک از خود و تأثیرگذاری بر سیاست خارجه در این امر در وضعیت قابل قبولی نیست، نمی‌توان با نگاهی به آینده یک رویکرد مثبت و فزاینده را تلقی کرد.

لازم به توضیح است که نمونه آماری این پژوهش شامل ۷۷ نفر از افرادی است که به‌طور مستقیم در حوزه فعالیت‌های مرتبط با اندیشکده‌ای مرتبط با سیاست خارجی ایران مشغول به کار یا در این زمینه فعال هستند. تعداد کل افراد فعال در این دسته‌بندی بسیار محدود است و جامعه هدف پژوهش ما به‌طور کلی شامل تعداد نسبتاً اندکی از افراد می‌شود. بر این اساس، تعداد نمونه ما (۷۷ نفر) بخش قابل توجهی از کل جامعه هدف را پوشش می‌دهد و به همین دلیل می‌توان نتیجه‌گیری‌های پژوهش را با اطمینان بالایی به کل جامعه تعمیم داد. علاوه بر این، به دلیل ویژگی تخصصی و محدودیت تعداد افراد مرتبط با این حوزه، نمونه انتخاب‌شده تا حد زیادی نماینده میانگین نظرات این جامعه است.

۳-۱. روش جمع آوری داده:

در جامعه ایران بخصوص، جامعه علوم سیاسی داده‌های مصاحبه محور کمتر مورد بررسی قرار می‌گیرد با این تفاوت که بیشترین تاثیر و یا بن مایه‌های فکری از مردم که نقش بازیگر را دارند نتیجه گرفته می‌شود. امروزه در سرتاسر جهان این روش را، یک روش کارا و موثر در جهت سیاست گذاری برآورد می‌کنند. این روش که با پرسش از افراد به صورت حضوری یا مجازی صورت می‌گیرد بسته به نوع پژوهش شامل افراد مختلف در سطوح پژوهشگران، اساتید دانشگاه و مسئولان اجرایی به عرصه تبیین می‌آید. (Nazari, 2021:1)

ما در این پژوهش با استفاده از روش پیمایش و با استفاده از ابزار مصاحبه، بدین معنا که پرسش‌هایی را با توجه به اهدافمان از قبل تبیین کرده و از جامعه هدفمان پرسیده ایم عمل کرده ایم که پرسش‌ها اینگونه به عرصه نگارش در آمده است ۱- به نظر شما میزان تاثیر گذاری دیپلماسی اندیشکده ای بر سیاست خارجی ج ۱۱ در مقیاس زیر چگونه تبیین می‌گردد؟ (۱ تا ۱۰) ۲- اندیشکده‌ها چگونه بر نهاد تصمیم گیری در سیاست خارجی ج ۱۱ تاثیر می‌گذارند؟ ۳- با توجه به پاسخ شما مبنی بر کم یا زیاد بودن میزان تاثیر گذاری، این امر را ناشی از چه عواملی بر آورد می‌کنید؟ ۴- با یک رویکرد مبتنی بر نگاه به آینده به نظر شما دیپلماسی اندیشکده ای در سیاست خارجی ج ۱۱ حاوی چه فرصت‌ها، چالش‌ها و دستاوردهایی خواهد بود؟

شایان ذکر است روش مصاحبه نیز ساختار یافته بوده است.

۳-۲. جامعه آماری پژوهش:

در این پژوهش جامعه آماری حاضر را کلیه کارگزاران سیاست خارجی، خبرنگاران سیاست خارجی، پژوهشگران و اساتید دانشگاه‌های کشور در حوزه‌های مرتبط با روابط بین الملل، ژئوپلیتیک و علوم سیاسی تشکیل می‌دهند که حجم نمونه آن بر اساس مدل کوکران تعداد ۷۷ نفر تعیین گردید. همچنین شایان ذکر است که جمع آوری این داده‌ها و تحلیل آن‌ها در بازه زمان مه‌رتا اسفندماه سال یک هزار و چهارصد و دو صورت گرفته است.

۳-۳. شیوه نمونه گیری

نمونه گیری، به کارگیری قسمتی از جامعه آماری به منظور شناسایی خصوصیات آن است. در نمونه گیری تصادفی، یا نمونه گیری بر مبنای احتمال، هر عضو از جامعه آماری احتمال دارد که در نمونه آماری قرار گیرد و مشخصا این احتمال مثبت است. در مقابل در روش های نمونه گیری غیر تصادفی، این شرط وجود ندارد و ممکن است عضو یا اعضای از جامعه آماری اصلا قابلیت قرارگیری در نمونه را نداشته باشند. شرط انتخاب اعضای نمونه آماری ممکن است براساس نظر شخصی یا قضاوت محقق صورت گیرد که در راستای هدف بررسی آماری است. از این رو ما در این پژوهش نیز از نمونه گیری غیر تصادفی استفاده کرده ایم.

۳-۴. شیوه اجرای پژوهش:

در جهت تجزیه و تحلیل پرسش های آمار توصیفی چالش های دیپلماسی اندیشکده ای کشور ایران، ابتدا پرسش ها از یک دیگر تفکیک گردید و سپس در نرم افزار SPSS عملیات کد گذاری انجام گرفت و پس از آن داده های پرسشنامه ها در محیط نرم افزار و در قسمت Data view ثبت گردید، پس از آن با استفاده از دستور frequencies میانگین هر یک از پرسش ها و طبقه بندی آن ها در یک جدول کلی ثبت گردید که نتایج آن در یافته های پژوهش ذکر گردیده است.

۴. یافته های پژوهش

جدول (۱). آمار توصیفی امتیاز تاثیر اندیشکده ها بر سیاست خارجی ایران

درصد فراوانی	میزان فراوانی	امتیاز داده شده توسط جامعه آماری
۱۴/۳	۱۱	۱
۱۵/۶	۱۲	۲
۲۸/۶	۲۲	۳
۹/۱	۷	۴
۱۹/۴	۱۵	۵
۵/۲	۴	۶
۳/۹	۳	۷
۲/۶	۲	۸
۱/۳	۱	۱۰
۱۰۰	۷۷	جمع

ماخذ: نگارندگان

جدول ۲. آمار توصیفی نحوه تأثیرگذاری اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی ایران

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میزان فراوانی	درصد فراوانی
۱	تأثیرگذاری	انجام پروژه‌های مطالعاتی تعریف شده توسط وزارت خارجه ج ۱۱	۸	۱۰٫۴
۲	براساس فعالیت‌های	گفتمان سازی برای سیاست خارجی ج ۱۱	۱۹	۲۴٫۷
۴	اندیشکده‌ای به	نگارش گزارش‌های راهبردی	۱۶	۲۰٫۸
۶	طور غیر مستقیم	تربیت نیروی تخصصی برای سیاست خارجی ج ۱۱	۲	۲٫۶
۷	تأثیرگذاری	تعامل با کارگزاران سیاست خارجی ج ۱۱	۲	۲٫۶
۸	براساس فعالیت‌های	تأثیرگذاری مستقیم بر اذهان سیاست‌گذاران خارجی ج ۱۱	۴	۵٫۲
۹	اندیشکده‌ای به	تأیید مفروضات ذهنی سیاستمداران	۶	۷٫۸
۱۰	عدم تأثیرگذاری اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی	اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی تأثیر ندارند	۲۰	۲۶
جمع			۷۷	۱۰۰

ماخذ: نگارنده

جدول (۳) آمار توصیفی چالش های دیپلماسی اندیشکده ای در ایران

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میزان فراوانی	درصد فراوانی
۱	چالش‌های مرتبط با ساختار حکمرانی کشور	فقدان اکو سیستم اندیشه ورزی	۹	۱۱٫۷
۲		تقدم ایدئولوژی بر مصلحت اندیشی	۲	۲٫۶
۳		وجود نگاه امنیت زده	۲	۲٫۶
۴		محرمانگی اطلاعات	۸	۱۰٫۴
۵	چالش‌های مرتبط با اندیشکده‌ها	عدم استقلال اندیشکده‌ها	۲	۲٫۶
۶		شخص محور بودن اندیشکده‌ها	۳	۳٫۹
۷		ضعف اندیشکده‌ها در حوزه تحلیل	۳	۳٫۹
۸	چالش‌های مرتبط با سیاست‌گذاری خارجی	عدم ثبات در سیاست خارجی	۵	۶٫۵
۹		عدم نگاه بلند مدت به اندیشکده‌ها در این حوزه	۱	۱٫۳
۱۰		جدید بودن این جنس از دیپلماسی در ایران	۸	۱۰٫۴
۱۱		سیاست خارجی واکنشی	۹	۱۱٫۷
۱۲		عدم دسترسی به کارگزاران سیاست خارجی	۳	۳٫۹
۱۳	فقدان چالش در این عرصه	عدم تخصیص بودجه کافی برای پژوهش توسط سیاست‌گذاران خارجی	۵	۶٫۵
۱۴		در این عرصه سیاست خارجی ج ۱۱ چالشی وجود ندارد	۱۷	۲۲٫۱
جمع				
			۷۷	۱۰۰

جدول (۴). آمار توصیفی فرصت‌های دیپلماسی اندیشکده‌ای در ایران

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میزان فراوانی	درصد فراوانی
۱	فرصت‌هایی برای سیاست داخلی	شکل‌گیری گفتمان‌های نوین توسعه	۴	۵٫۲
۲	فرصت‌هایی برای سیاست خارجی	چاره‌یابی برای تحریم‌ها	۱۶	۲۰٫۸
۳		ارتقاء جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی	۱۳	۱۶٫۹
۴		بهبود تصویر ایران در جوامع جهانی	۱۱	۱۴٫۳
۵	فقدان فرصت در این عرصه	در این عرصه سیاست خارجی ج فرصتی وجود ندارد	۳۳	۴۲٫۹
جمع			۷۷	۱۰۰

ماخذ: نگارنده

جدول (۵). آمار توصیفی دستاوردهای دیپلماسی اندیشکده‌ای در ایران

ردیف	نام شاخص	گویه‌ها	میزان فراوانی	درصد فراوانی
۱	دستاوردهای دیپلماسی اندیشکده‌ای	تجربه اندوزی در این جنس از دیپلماسی	۱۲	۱۵٫۶
۲	فقدان دستاورد در این عرصه	تنش زدایی در عرصه سیاست خارجی	۱۴	۱۸٫۲
۳		در این عرصه دستاورد وجود ندارد و یا ناچیز است	۵۱	۶۶٫۲
جمع			۷۷	۱۰۰

ماخذ: نگارنده

تحلیل یافته‌ها

این پژوهش نشان می‌دهد که اندیشکده‌ها نقشی محوری در شکل‌دهی سیاست خارجی ایران ایفا نمی‌کنند. با این حال، این نقش تحت تأثیر عوامل داخلی و بین‌المللی متعددی قرار دارد. چارچوب نظری نئورئالیسم با تمرکز بر تعامل ساختار نظام بین‌المللی و عوامل داخلی، ابزاری کارآمد برای تحلیل این نقش پیچیده است. یافته‌های این پژوهش (جدول ۴) حاکی از آن است که گرایش‌های ایدئولوژیک، روابط با نهادهای دولتی و توانایی شکل‌دهی افکار عمومی، از جمله عوامل داخلی مؤثر بر اندیشکده‌ها هستند. همچنین، محدودیت‌های ناشی از نظام بین‌المللی، مانند توزیع قدرت و تهدیدهای امنیتی، بر دامنه فعالیت و اولویت‌های اندیشکده‌ها تأثیرگذار است. از سوی دیگر، اعتبار، تخصص و دسترسی به تصمیم‌گیران، از جمله ویژگی‌های داخلی اندیشکده‌ها هستند که بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر سیاستگذاری تأثیرگذار است. با وجود محدودیت‌ها، اندیشکده‌ها می‌توانند نقش مهمی در تولید ایده‌های نو، شکل‌دهی گفتمان سیاست خارجی و ایجاد ارتباط بین سیاست‌گذاران و عموم مردم ایفا کنند. برای تقویت این نقش، اندیشکده‌ها باید بر تقویت توانایی‌های نهادی خود، ایجاد روابط قوی‌تر با سیاست‌گذاران، ترویج سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد و همکاری با اندیشکده‌های بین‌المللی تمرکز کنند. تحقیقات آتی باید به بررسی دقیق‌تر عوامل تأثیرگذار بر نقش اندیشکده‌ها، از جمله انواع مختلف اندیشکده‌ها، نقش رسانه‌های اجتماعی و تأثیر اندیشکده‌های خارجی بپردازد. با توجه به یافته‌های این پژوهش، می‌توان انتظار داشت که اندیشکده‌های ایرانی با تقویت توانایی‌های خود، نقش پررنگ‌تری در شکل‌دهی سیاست خارجی کشور ایفا کنند و به بهبود تصمیم‌گیری‌های سیاست خارجی کمک نمایند.

ما در این پژوهش با تکیه بر همین نگاه سعی در تبیینی مبتنی بر واقعیت از تأثیر گذاری اندیشکده‌هایی ایرانی فعال در حوزه سیاست خارجی بر امر سیاست خارجی در کشورمان نموده ایم. ما با استفاده از ابزار مصاحبه به شکل‌های حضوری و بر خط با جامعه‌ی آماری که متشکل از ۷۷ نفر از کارگزاران سیاست خارجی، خبرنگاران سیاست خارجی، پژوهشگران و اساتید دانشگاه‌های کشور در حوزه‌های مرتبط با روابط بین الملل، ژئوپلیتیک و علوم سیاسی تشکیل می‌داد سعی در گویه آفرینی از سوالات مصاحبه از این جامعه‌ی آماری نمودیم. سپس با توجه به دسته بندی گویه‌ها در حوزه‌های گوناگون همچون تأثیر گذاری، فرصت‌ها، چالش‌ها و دستاوردها و تحلیل آن‌ها توانستیم نتایج گوناگونی را بر آورد کنیم که در ذیل به بخشی از آن‌ها خواهیم پرداخت:

۱. در میان پرسش‌شوندگان شاهد این امریم که، این جامعه هدف تنها به میزان (۵/۲) درصد معتقد است که اندیشکده‌ها در مقیاس پژوهش به طور حد اکثر بر سیاست خارجی تأثیر گذارند و بیش از نیمی از پرسش‌شوندگان معتقدند که اندیشکده‌ها تأثیرشان بر سیاست خارجی اندک است؛ نکته حائز اهمیت دیگر این است که کسانی که به طور حداقلی به این پرسش پاسخ داده اند از هر دو طیف متخصصین آکادمیک و کارگزاران عرصه سیاست خارجی بوده اند، نگارندگان معتقدند این نحوه امتیاز دهی نشأت گرفته از کسری اثر متقابل میان بدنه کارشناسی-آکادمیک در قالب اندیشکده‌های سیاست خارجی و بدنه تصمیم‌گیری در قالب کارگزاران سیاست خارجی است.

۲. در میان پرسش‌شوندگان شاهد این امریم که، (۲۶) درصد معتقدند که اصولاً اندیشکده‌ها در ایران و بخصوص در کلان امر سیاست خارجی توانایی تأثیرگذاری ندارند، همچنین (۱۰/۴) درصد معتقد است که دستگاه سیاست خارجی می‌تواند با برون‌سپاری پروژه‌های پژوهشی و تحقیقاتی خود به اندیشکده‌ها سبب شود تا آن‌ها تأثیرگذاری بیشتری داشته باشند. در ارتباط با گویه عدم تأثیرگذاری اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی، این نکته قابل‌تصور است که این افراد به نوعی با توجه به سرخوردگی که از عدم توجه کافی کارگزاران به تحلیل‌های و رهیافت‌های پژوهشی-آکادمیک به چنین نگرشی رسیده‌اند که شدت این امر در تفصیل مصاحبه‌ها مشاهده گشته است.

۳. در میان پرسش‌شوندگان شاهد این امریم که این جامعه هدف معتقد است که در ارتباط میان اندیشکده‌ها و سیاست خارجی چالش‌هایی وجود دارد که ما آن‌ها را در کلان شاخص‌هایی همچون مولفه‌های مرتبط با حکمرانی، چالش‌های مرتبط با اندیشکده‌ها، چالش‌های مرتبط با سیاستگذاری خارجی و درنهایت فقدان چالش در این عرصه صورت‌بندی کردیم و بعد از میان‌کلام مصاحبه‌شوندگان گویه‌ها استخراج گردید. در این جامعه هدف نمونه بررسی (۲/۶) معتقد به این امرند که در سیاست خارجی ایران به دلیل تقدم ایدئولوژی بر مصلحت‌سنجی، اندیشکده‌ها نمی‌توانند همانند دیگر همتایان خود در کشورهای دیگر به بازیگری بپردازند و درنگاهی دیگر به میزان فراوانی برخی معتقد به این مفهوم بوده‌اند که تحلیل‌های اندیشکده‌ها و پژوهشگران نیز بر مبنای آرمان‌ها گام بر می‌دارد تا بر مبنای واقعیت‌های موجود در مسائل منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای سیاست خارجی ایران. مع الوصف حدود ۱۲ درصد از پرسش‌شوندگان معتقد به فقدان چالش در در ارتباط میان اندیشکده‌ها و سیاست خارجی هستند که با درصد اشخاصی که به تأثیرگذاری اندیشکده‌ها امتیاز بالای ۵ دادند همخوانی دارد.

۴. در ارتباط میان اندیشکده‌ها و سیاست خارجی تبیین‌هایی وجود دارد که ما آن‌ها را در کلان شاخص‌هایی همچون فرصت‌های برای سیاست داخلی، فرصت‌هایی برای سیاست خارجی و در نهایت فقدان فرصت در این عرصه صورت‌بندی کرده ایم. با بررسی و تحلیل آمارها نگارندگان به این نتیجه رسیدند که (۴۲/۹) درصد این جامعه آماری معتقدند که در این زمینه برای ایران فرصتی وجود ندارد مهم‌ترین پیام این تحلیل این است که در مورد میزان اثرگذاری علمی بر حوزه سیاست خارجی، نگاه ارکان تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز سیاست خارجی بسیار متفاوت است و این تفاوت احتمالاً از اختلاف نگرش تحلیلی میان این دو گروه شکل می‌گیرد. بنابراین ضرورت تلاش جدی جهت تبیین شناخت‌شناسانه و روش‌شناسانه ارتباط میان نظریه‌های سیاست خارجی/روابط بین‌الملل و خط‌مشی سیاسی بشدت احساس می‌شود. همچنین در نگاهی دیگر اکثریت این جامعه هدف معتقدند که در صورت روی آوردن دستگاه سیاست خارجی به دیپلماسی اندیشکده‌ای، در این دیپلماسی واجد امکاناتی است مانند شکل‌گیری گفتمان‌های نوین توسعه، چاره‌یابی برای تحریم‌ها، ارتقاء جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی بهبود تصویر ایران در جوامع جهانی.

۵. در میان پرسش‌شوندگان شاهد این امریم که، این جامعه هدف معتقد است که در میان ارتباط اندیشکده‌ها و سیاست خارجی تبیین‌هایی وجود دارد که ما آن‌ها را در کلان شاخص‌هایی همچون

دستاوردهایی برای سیاست خارجی و فقدان دستاورد در این عرصه صورت بندی کرده ایم. با تحلیل مصاحبه‌ها نگارندگان به این امر رسیدند که (۶۶/۲) درصد از جامعه هدف این پژوهش معتقدند که در این عرصه دستاوردی وجود ندارد و در نگاهی دیگر می‌توان ذکر کرد که این طیف فکری در یک حالت ناامیدی از آنچه آن را واکنش‌گرایی در سیاست خارجی تفسیر می‌کند، این تحلیل را در پیش گرفته‌اند. با اینحال حدود ۱۸ درصد از پرسش‌شوندگان دستاوردهایی همچون تجربه اندوزی در این جنس از دیپلماسی را برای دیپلماسی اندیشکده‌ای احصاء نمودند که نشان از باور آن‌ها به پروسه‌ای بودن این امر دارد.

۶. در میان پرسش‌شوندگان نسبت به نحوه تأثیرگذاری اندیشکده‌ها بر سیاست خارجی گزینه‌های انجام پروژه‌های مطالعاتی تعریف شده توسط دستگاه سیاست خارجه ایران، گفتمان سازی برای سیاست خارجی ج ۱۱ و نگارش گزارش‌های راهبردی تواتر بیشتری دارد. این مساله نمایانگر آن است که پرسش‌شوندگان ارائه مشورت و راهکار مناسب و کمک به تعبیر ذهنیت‌ها در عرصه جهانی را از قابلیت‌های تأثیرگذار اندیشکده‌ها ارزیابی می‌کنند.

نتیجه‌گیری

۱. دولت‌ها نمی‌توانند نسبت به مقوله‌های نخستین دانش روابط بین الملل یعنی آنارشی، دولت محوری و قدرت-امنیت بی تفاوت باشد، اما یک نظریات علمی (علم روابط بین الملل، تحلیل سیاست خارجی) لزوماً توضیح دهنده چرایی و چگونگی همه تاکتیک‌های اتخاذی دولت مورد مطالعه نیست؛ راهبردهای سیاست خارجی دولت‌ها، در موقعیت‌های مشابه لزوماً یکسان نیستند و از منطق یکسانی پیروی نمی‌کنند. برای تبیین نسبت میان دانش آکادمیک روابط بین الملل و واقعیت‌های روی زمین از طریق دو راهکار پیشنهاد می‌گردد: نخست تقویت ارتباط میان نظریه‌پرداز و سیاستگذار، و دوم بهره‌گیری از نظریات میانبرد یا دامنه متوسط؛ هدف این است که عوامل میانبرد موثر در تصمیم سازی را وارد سطح اصلی تحلیل گردد و از این مسیر ارتباط میان تصمیمات سیاسی و نظریات علمی به نحو واضح تر و ملموس تری تبیین شود تا سیاستگذار به اهمیت بی بدیل نهادهای علمی مشورت دهنده برای حفظ امنیت و پیشبرد منافع ملی در سطح بین المللی بیشتر پی ببرد.
۲. به نظر می‌رسد تا رسیدن به وضع ایده آل اندیشکده‌ها می‌توانند از طریق تولید محتوای علمی عنی تر و موضوعی تر (مقالات، گزارش راهبردی، رهیافت نامه) و برنامه‌های گفتگو محور حرفه ای تر و جذاب تر (نشست، کنفرانس، میزگرد) به تدریج بر گفتمان جامعه و نگرش‌های کلان تصمیم سازان تأثیر بیشتری بگذارند و از این منظر به افزایش تأمین امنیت-قدرت کشور، و مصلحت اندیشی برای منافع ملی یاری رسانند. در نهایت توصیه‌هایی که ناظر به اهمیت ویژه ساختار بین الملل باشند، در زمینه تقویت سیاست خارجی توصیه‌های بالقوه موثرتر و مفیدتری خواهند داشت.
۳. بهتر است ایران با کشورهای دوست، از جمله چین و روسیه، زمینه فعالیت‌های اندیشکده‌ای مشترک را به طور جدی فراهم کند و به اصطلاح بتواند دیپلماسی اندیشکده‌ای کشورهای جنوب را در برابر دیپلماسی اندیشکده‌ای کشورهای شمال به عرصه بروز و ظهور بیاورد زیرا با توجه به اهمیت

سازمان‌هایی که این کشورهای در آن عضو هستند از جمله شانگهای و بریکس می‌توانیم انتظار داشته باشیم که روند دیپلماسی اندیشکده‌ای با کسب اهداف مشترک کاهش و یا از بین بردن تحریم‌ها نتایج قابل قبولی دهد.

اندیشکده‌ها به‌عنوان موتور محرک نوآوری و شکل‌دهنده سیاست‌های آینده، نقشی محوری در تحولات جوامع ایفا می‌کنند. با این حال، در دنیای پیچیده و پرتلاطم امروز، این نهادها با چالش‌های متعددی برای حفظ جایگاه خود و ارتقای تأثیرگذاری مواجه هستند که اندیشکده‌های ایرانی نیز ناگزیر به مواجهه با این چالش‌ها هستند. بنابراین در اینجا به بررسی راهکارهایی برای تقویت نقش اندیشکده‌های کشور و افزایش کارآمدی آن‌ها خواهیم پرداخت:

- **ساده‌سازی زبان:** استفاده از زبان ساده و قابل فهم برای عموم مردم، ارتباط موثرتر را تضمین می‌کند.
- **گسترش مخاطبان:** تعامل با طیف گسترده‌تری از افراد، از جمله جوانان و گروه‌های کمتر شنیده شده، می‌تواند به غنی‌سازی گفتمان کمک کند.
- **تنوع‌بخشی به پرسنل:** جذب پرسنل با تخصص‌های حرفه‌ای متنوع و به روز، می‌تواند به تولید ایده‌های نوآورانه و مرتبط با مسائل روز کمک می‌کند.
- **توسعه روش‌های تحقیق:** استفاده از روش‌های تحقیقی متنوع مانند نظرسنجی، مصاحبه، و مطالعات موردی، به درک بهتر مسائل پیچیده کمک می‌کند.
- **تقویت همکاری با سیاست‌گذاران:** برقراری ارتباط مستمر با سیاست‌گذاران و ارائه راهکارهای عملی، می‌تواند به اعمال تغییرات مثبت در سیاست‌ها کمک کند.
- **توسعه چارچوب اخلاقی:** ارائه تعریف روشن از اصول اخلاقی در پژوهش و افزایش شفافیت شغلی و مالی، به افزایش اعتماد عمومی و اعتبار اندیشکده‌ها کمک می‌کند.

در پایان باید اشاره نمود که ما در پژوهش دیپلماسی اندیشکده‌ای در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، با نگاهی فارغ از مسائل جناحی و سیاسی و در راستای نقش‌مشارکتی به کارگزاران سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، این پژوهش را آغاز کرده و در ادامه نیز با توجه به بینش مناسبی که در مصاحبه از افراد گوناگون به دست آمده است، با یک رویکرد آکادمیک، سعی در ارتقاء این مشی داریم.

References

1. Pourramazan, Parham, Mohammadi Qale Teki, Aryabarzan, Think Tank Diplomacy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran: The Distance Between Self-Perception and Influence, Proceedings of the Iranian Foreign Policy Conference, Second Volume, Issue (Winter 1402), pp. 118-90(In Persian)
2. Conley Taylor, Melissa, Matthews, Ray, Bragg, Emma. (2010). Think Tank Diplomacy Translated by: Hossein Taleshi Sobhani and Mahmoud Javadi, Tehran: Ministry of Foreign Affairs(In Persian)
3. Dehghani Firouzabadi, Seyed Jalal, Nouri, Vahid. (2019). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran in the Era of Fundamentalism, Tehran: Imam Sadegh University(In Persian)
4. Haghshenas, Mohammad Javad. (2014). The National State in the Age of Globalization: Developments and Consequences, Tehran: Publications of the Research Institute for Islamic Culture and Thought(In Persian)
5. Qavam, Seyed Abdul Ali. (2007). Principles of Foreign Policy and International Politics, Tehran: Samat(In Persian)
6. Sedigh Bathaei Asl, Mira Ebrahim, and Sabri, Mohsen. (2013). Developments in the Development of Relations between the Islamic Republic of Iran and the European Union Based on the Approaches of Neorealism and Neoclassical Realism. Political Science, Volume 9, Issue 25, pp. 61-85. (In Persian)
7. Abb, P., & Koellner, P. (2015, December 1). Foreign policy think tanks in China and Japan: Characteristics, current profile, and the case of collective self-defence. International Journal. Canadian Institute of International Affairs. <https://doi.org/10.1177/002070201559211>
8. Åberg, P., Einarsson, S., & Reuter, M. (2020). Organizational identity of think tank(Er)s: A growing elite group in swedish civil society. Politics and Governance, 8(3), 142-151. <https://doi.org/10.17645/pag.v8i3.3086>
9. Dehnavi, E. A., Niafar, M. M., & Ahmadzade, K. (2024). An Overview Regarding the U.S domestic Economic Strategies: Role of Think Tanks. Journal of Humanities and Education Development, 6(5), 82-92. <https://doi.org/10.22161/jhed.6.5.12>
10. Garsten, C., & Sörbom, A. (2023). Discreet Diplomacy. The Cambridge Journal of Anthropology, 41(1), 98-117. <https://doi.org/10.3167/cja.2023.410108>

11. - Hyde-Price, A. (2012). Neorealism: A Structural Approach to CSDP. In *Explaining the EU's Common Security and Defence Policy* (pp. 16-40). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9780230355729_2
12. Jiangli, S. (2022). A Course Correction in U.S.-China Relations: Understanding American Think Tanks' Policy Narratives. *Journal of Social and Political Sciences*, 5(4). <https://doi.org/10.31014/aior.1991.05.04.386>
13. Kauko, J. (2022). Politics of evidence: Think tanks and the Academies Act. *British Educational Research Journal*, 48(6), 1232-1253. <https://doi.org/10.1002/berj.3824>
14. Khan, R., & Köllner, P. (2022). The Rise of New-Generation Foreign Policy Think Tanks in India: Causes, Contours and Roles. In *Global Political Transitions* (pp. 207-234). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-981-16-7007-7_10
15. Landsberg, C., & Georghiou, C. (2015). The foreign policy and diplomatic attributes of a developmental state: South Africa as case study. *South African Journal of International Affairs*, 22(4), 479-495. <https://doi.org/10.1080/10220461.2015.1124805>
16. Lobell S. E. (2010). Oxford research encyclopaedia of international studies. In *Structural realism/offensive and defensive realism* (p. 03). essay Oxford University Press. Retrieved November 10 2022. 10.1186/s41601-022-00261-y
17. Lux, N. (2021). Foreign policy think tanks in times of crisis: how do they see themselves and their relevance? Contributions to the debate since 2017. *SWP Journal Review*, 7. <https://doi.org/10.18449/2021jr01>
18. Mearsheimer, J. J. (2018). Back to the future: Instability in Europe After the Cold War. In *National and International Security* (pp. 107-158). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.2307/2538981>
19. Menegazzi, S. (2021). Chinese Think Tanks and Public Diplomacy in the Xi Jinping Era. *Global Society*, 35(3), 373-394. <https://doi.org/10.1080/13600826.2020.1825067>
20. Parent, J. M., & Baron, J. M. (2011). Elder abuse: How the moderns mistreat classical realism. *International Studies Review*, 13(2), 193-213. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2486.2011.01021.x>
21. Platias, A., & Trigkas, V. (2023). Classical Realism and the Rise of Sino-American Antagonism: A Review Essay. *Political Science Quarterly*. <https://doi.org/10.1093/psquar/qquad078>
22. Rathbun B. (2008). A rose by any other name: neoclassical realism as the logical and

- necessary extension of structural realism. *Security Studies* 294–321. <https://doi.org/10.1080/09636410802098917>
23. Ripsman N. M. Taliaferro J. W. & Lobell S. E. (2018). *Neoclassical realist theory of international politics*. Oxford University Press. 10.1186/s41601-022-00261-y
24. Schweller, R.L. (2003) *The Progressiveness of Neoclassical Realism*. In C. Elman and M.F. Elman (eds.) *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field*. Cambridge: MIT Press, pp. 311–48. 10.1186/s41601-022-00261-y
25. Snyder, J. (1991) *Myths of Empire*. Ithaca: Cornell University Press. 10.1186/s41601-022-00261-y
26. Sun, S., & Wu, X. (2023). Taiwan's Think Tank Diplomacy in the Trump–Tsai Era: Leveraging Intersocietal Networks and Increasing Government Support. *China: An International Journal*, 21(1), 88–113. <https://doi.org/10.1353/chn.2023.0008>
27. Taliaferro, J. W. (2000). Security Seeking under Anarchy Defensive Realism Revisited. *International Security*, 25(3), 128–161. <https://doi.org/10.1162/016228800560543>
28. Taliaferro, J.W. (2009) *Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War*. In S.E. Lobell, N.M. Ripsman, and J.W. Taliaferro (eds.) *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 194–226.
29. Tonneau, F. (2013). Neorealism: Unifying Cognition and Environment. *Review of General Psychology*, 17(2), 237–242. <https://doi.org/10.1037/a0032939>
30. United Nations University. (2024). “The rise and influence of the foreign policy think tank”. <https://unu.edu/cpr/media-coverage/rise-and-influence-foreign-policy-think-tank>

COPYRIGHTS

©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

